

Rozdział XIII

Środki obrony prawnej małżonka dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym

Defence legal remedies for spouse of the debtor in enforcement proceedings

Karolina Paszek

Uniwersytet Wrocławski

Streszczenie

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie dostępnych małżonkowi dłużnika środków obrony prawnej w postępowaniu egzekucyjnym. Podejmując próbę uporządkowania tematu, omówiono merytoryczne oraz formalnoprawne środki obrony w zależności od sytuacji prawnej małżonka w toczącym się postępowaniu – uczestnika na prawach strony oraz osoby trzeciej, której prawa zostały naruszone.

Słowa kluczowe

małżonek dłużnika, formalne środki obrony prawnej, powództwo przeciwegzekucyjne

Abstract

The subject of this article is to present a legal remedies of the spouse debtor in the execution proceedings. In an attempt to organize the topic discussed substantive and formal legal remedies of protection depending on the legal situation of the spouse in the pending proceedings – as a participant of a party and the third party whose rights have been violated.

Key words

spouse debtor, formal legal remedies, adverse claim

1. Wstęp

Małżonek dłużnika, pozostający z dłużnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym, narażony jest w bardzo wysokim stopniu na możliwość naruszenia jego praw podmiotowych w związku z prowadzonym przeciwko dłużnikowi postępowaniem egzekucyjnym. Z tego względu ustawodawca przewidział szereg środków służących obronie małżonka dłużnika przed działaniem organu egzekucyjnego, których możliwość stosowania uzależniona jest zarówno od tego, w jakiej roli występuje on w postępowaniu egzekucyjnym, jak również od zastosowanych sposobów egzekucji. Rozróżnić należy środki służące małżonkowi na takie, które pozwalają na merytoryczne wzruszenie tytułu wykonawczego oraz te, które dają możliwość podważenia formalno-

prawnych podstaw działania organu egzekucyjnego. W procesie obowiązuje zasada ich niekonkurencyjności, tzn. że w określonej sytuacji procesowej skorzystać można tylko z jednego właściwego środka. Różnice pomiędzy wyżej wymienionymi środkami wynikają z takich elementów jak: przedmiot zaskarżenia, legitymacja do wniesienia środka, termin zaskarżenia, właściwość organu rozpatrującego środek, wymagania formalne oraz rodzaj postępowania jakie zostanie wywołane wniesieniem środka¹.

2. Powództwo opozycyjne małżonka jako dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym

Powództwo opozycyjne należy do środków merytorycznej obrony dłużnika przed egzekucją i ma na celu pozbawienie lub ograniczenie wykonalności tytułu wykonawczego. Na podstawie art. 840 k.p.c. istnieją trzy podstawy do wniesienia niniejszego powództwa. Pierwszą z nich jest zaprzeczenie zdarzeniom, które były podstawą nadania klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu, a szczególnie zakwestionowanie istnienia obowiązku stwierdzonego tytułem egzekucyjnym, który nie jest orzeczeniem Sądu, lub zakwestionowanie przejścia obowiązku mimo istnienia dokumentu potwierdzającego to przejście. Dla uściślenia należy rozróżnić sytuację, w której tytuł egzekucyjny korzysta z powagi rzeczy osądzonej, lub z niej nie korzysta. Dla dłużnika istnieje możliwość wzruszenia tylko takich tytułów egzekucyjnych, które nie są prawomocnymi orzeczeniami sądów. Kolejną podstawą do wniesienia powództwa opozycyjnego jest wystąpienie po powstaniu tytułu egzekucyjnego zdarzenia, wskutek którego zobowiązanie wygasło albo nie może być egzekwowane. Należy do nich zaliczyć: wykonanie zobowiązania w związku ze spełnieniem świadczenia, potrącenie, odnowienie, zwolnienie z długu, świadczenie w miejsce wykonania (*datio in solutum*)². Gdy tytuł egzekucyjny stanowi orzeczenie sądowe, zdarzenia mogą stanowić podstawę powództwa gdy miały miejsce po zamknięciu rozprawy, z wyjątkiem zarzutu spełnienia świadczenia, gdy był on przedmiotem rozpoznania w sprawie, w której wydano tytuł egzekucyjny. Ostatnią z podstaw wniesienia powództwa opozycyjnego jest wniesienie powództwa przez małżonka dłużnika, gdy Sąd nadał przeciwko niemu klauzulę wykonalności na podstawie art. 787 k.p.c.

Możliwość wniesienia powództwa w trybie art. 840 § 1 pkt 1 i 2 k.p.c. ma podmiot, przeciwko któremu nadano klauzulę wykonalności. Wśród osób legitymowanych do wniesienia powództwa w tym trybie znajdują się zatem dłużnik, jego małżonek przeciw-

¹ M. Romańska, *Środki merytorycznej obrony małżonka dłużnika przed egzekucją*, „Transformacje prawa prywatnego” 2013, nr 4.

² Wyrok SN z dnia 26 marca 2009 r., I CSK 282/08, OSNC-ZD 2010, nr 2, poz. 41.

ko któremu wspólnie z dłużnikiem wszczęto postępowanie w celu uzyskania tytułu wykonawczego, jak również małżonek dłużnika, przeciwko któremu nadano klauzulę wykonalności z ograniczeniem odpowiedzialności do majątku wspólnego. Dotyczy to także tytułu egzekucyjnego, który nie jest orzeczeniem sądowym, tj. wydanym na podstawie art. 777§ 1 pkt 3-6 k.p.c.³. Natomiast legitymację do wniesienia powództwa w trybie art. 840 § 1 pkt 3 k.p.c. ma wyłącznie małżonek dłużnika, przeciwko któremu Sąd nadał klauzulę wykonalności na podstawie art. 787 k.p.c. W takiej sytuacji małżonek dłużnika może skorzystać ze wszystkich trzech podstaw wniesienia powództwa opozycyjnego⁴. Wymieniona wyżej podstawa wniesienia powództwa opozycyjnego zostanie szczegółowo omówiona w niniejszym opracowaniu.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż ustawodawca nie uregulował kwestii terminu, w ramach którego można wytoczyć powództwo opozycyjne w sposób bezpośredni. Aby ustalić termin do złożenia powództwa w trybie art. 840 k.p.c. należy odwołać się do efektu, jaki powód zamierza osiągnąć, korzystając z tego właśnie środka ochrony prawnej. Jest nim pozbawienie wykonalności tytułu wykonawczego lub jego ograniczenie⁵. W związku z tym jako pierwszy możliwy do wytoczenia powództwa należy przyjąć moment uprawomocnienia się postanowienia o nadaniu tytułowi egzekucyjnemu klauzuli wykonalności. Możliwe jest także wytoczenie powództwa opozycyjnego po zakończeniu postępowania egzekucyjnego w przypadku, gdy nie doszło do całkowitego zaspokojenia wierzyciela⁶. Sąd Najwyższy w wyroku z 17 listopada 1988 r. wyraził przy tym stanowisko, że w przypadku wyegzekwowania całości roszczenia wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym wytoczenie powództwa nie jest już możliwe, a dłużnikowi w takim przypadku służy jedynie uprawnienie do wytoczenia powództwa o naprawienie szkody lub zwrot wyegzekwowanego świadczenia⁷.

3. Powództwo opozycyjne małżonka na podstawie art. 840 § 1 pkt 3 k.p.c.

Jak już wcześniej rozważano, małżonek dłużnika posiada legitymację do wniesienia powództwa opozycyjnego na podstawie art. 840 § 1 pkt 3 k.p.c. w przypadku, gdy Sąd nadał przeciwko niemu klauzulę wykonalności w trybie art. 787 k.p.c. Legitymacji

³ H. Pietrkowski, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. IV, Warszawa, 2011, s. 285.

⁴ J. Jankowski, [w:] K. Piasecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Tom II, Warszawa 2006, s. 812.

⁵ F. Zedler, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz. Tom II. Postępowanie egzekucyjne*, Toruń 1995, s. 260.

⁶ S. Kozik, [w:], Z. Szczurek, *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, wyd. IV, Sopot 2013, s. 468.

⁷ Wyrok SN z dnia 17 listopada 1988 r., I CR 255/88.

do wniesienia powództwa nie posiada małżonek nie uwidoczniiony w klauzuli wykonalności oraz taki, który był współpozwanym w sprawie. Małżonkowi legitymowanemu do wniesienia powództwa służy zarzut, iż wierzytelność zaistniała przed powstaniem wspólności ustawowej, zobowiązanie dotyczy odrębnego majątku dłużnika, małżonek dłużnika nie wyraził zgody na czynność dłużnika wymagającą takiej zgody a także zarzut potrącenia własnej wierzytelności⁸. Ma on zatem możliwość skorzystania ze wszystkich, zawartych w art. 840 k.p.c., podstaw prawnych do wniesienia powództwa⁹. Jednak poddając analizie art. 840 § 1 pkt 3 k.p.c. należy zauważyć, iż legitymacji do wniesienia powództwa w oparciu o ten przepis nie posiada małżonek dłużnika, przeciwko któremu wydano tytuł egzekucyjny, a zatem taki, przeciwko któremu wspólnie z dłużnikiem wytoczono powództwo. Miał on bowiem możliwość obrony swoich praw w procesie rozpoznawczym, gdzie mógł podnosić zarzuty merytoryczne.

Brak jest ponadto możliwości wytoczenia powództwa przez małżonka w ogóle nie uwidocznionego w treści klauzuli wykonalności – w takim przypadku przysługują mu inne środki obrony swoich praw – powództwo ekscydencyjne, na podstawie art. 841 k.p.c., oraz wnioski o umorzenie postępowania egzekucyjnego na podstawie art. 825 pkt 3 k.p.c.

W doktrynie pojawia się pytanie czy powództwo opozycyjne może wnieść małżonek, przeciwko któremu nie nadano klauzuli wykonalności, jednak egzekucję skierowano do składników majątku o których mowa w art. 41 § 2 Kodeksu rodzinno-opiekuńczego¹⁰, oraz art. 776¹ k.p.c. Uzasadnienie takiego stanowiska odnajdujemy w treści art. 41 k.r.o., na podstawie którego wierzyciel uzyskał prawo do zaspokojenia się z majątku wspólnego małżonków w razie zaciągnięcia zobowiązania przez jednego z nich¹¹. Nowelą z dnia 17 czerwca 2004 r. do Kodeksu rodzinnego wprowadzono obowiązek uzyskania zgody drugiego z małżonków na zaciągnięcie zobowiązania. W takim przypadku mamy do czynienia ze skierowaniem egzekucji do przedmiotów stanowiących składniki majątku wspólnego małżonków, co do których ustawa zezwala na dokonanie zajęcia. Można z tego wywodzić, iż w drodze wyjątku powinno się uwzględnić legitymację małżonka, przeciwko któremu nie została nadana klauzula wykonalności, do złożenia powództwa opozycyjnego w celu ochrony swoich praw¹². W mojej ocenie takie stanowisko jest zbyt daleko idące i niespójne z ogólną linią doktryny¹³. Należy bowiem zauważyć, że legitymację do wniesienia powództwa posiada dłużnik, a więc tylko ten podmiot, przeciwko któremu nadano klauzulę wykonalności. Nie należy prowadzić do sztucznego

⁸ S. Kozik, [w:] Z. Szczurek (red.), *op. cit.*, s. 476.

⁹ Postanowienie SN z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 498/00, LEX nr 52645.

¹⁰ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r, Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. z 1964, Nr 9, poz. 59 ze zm.

¹¹ A. Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne*, Warszawa 2013, s. 281.

¹² M. Romańska, *op. cit.*

¹³ F. Zedler, *Postępowanie zabezpieczające...*, s. 259.

rozszerzania kręgu osób uprawnionych do tego środka merytorycznej obrony, ponieważ dla nich ustawodawca przewidział szereg środków ochrony formalnej przed egzekucją. Małżonek dłużnika, którego prawa zostały naruszone poprzez skierowanie egzekucji do składników majątku objętych wspólnością majątkową, z których prowadzenie egzekucji jest możliwe ze względu na przepisy szczególne, może zatem bronić swoich praw poprzez procesowe środki zaskarżenia, takie jak: skarga na czynności komornika – gdy czynność dotknięta jest wadami formalnymi, wniosek o umorzenie egzekucji na podstawie art. 825 pkt 3 k.p.c. oraz powództwo interwencyjne – określone w art. 841 k.p.c. Dostępne są ponadto inne środki określone w przepisach, o których będzie mowa w niniejszym opracowaniu.

Zgoła inaczej można spojrzeć na sytuację małżonka dłużnika, w stosunku do którego została nadana klauzula wykonalności na podstawie art. 787¹ k.p.c., a zatem dająca wierzycielowi uprawnienie skierowania egzekucji do przedsiębiorstwa wchodzącego w skład majątku wspólnego małżonków, w celu zaspokojenia wierzytelności powstałej w związku z jego prowadzeniem. W treści art. 840 § 1 pkt 3 nie został wskazany małżonek, o którym mowa w art. 787¹ k.p.c. jako podmiot uprawniony do skorzystania z powództwa tam opisanego. Zatem w obronie przed skutkami egzekucji małżonek prowadzący wspólne przedsiębiorstwo z dłużnikiem może opierać się wyłącznie na podstawach powództwa opozycyjnego określonych w art. 840¹ k.p.c. – bo tylko tam został wymieniony. Tymczasem nie miał on możliwości kwestionować zasadności roszczenia w trakcie postępowania prowadzonego w celu wydania tytułu egzekucyjnego oraz mógł nie wiedzieć o zaciągnięciu zobowiązania przez dłużnika. Uważam zatem, iż należałoby przyjąć założenie, że racjonalny ustawodawca powinien dopuścić małżonka dłużnika określonego w art. 787¹ k.p.c. do możliwości złożenia powództwa w trybie art. 840 § 1 pkt 3 k.p.c.¹⁴ Zakres żądania, z którym może wystąpić małżonek dłużnika, nie może zmierzać do pozbawienia wykonalności tytułu wykonawczego w całości¹⁵. Żądanie dotyczy wyłącznie tych składników majątku, które należą do majątku wspólnego. Nie można także mówić o ograniczeniu jego wykonalności, ponieważ pojęcie to w doktrynie oznacza zmianę terminu wykonania zobowiązania i w związku z tym przesunięcie terminu jego wykonalności¹⁶. Powództwo opozycyjne małżonka dłużnika ma na celu stwierdzenie przez Sąd, że zakazane jest prowadzenie egzekucji z majątku wspólnego małżonków.

¹⁴ E. Świądrych, *Powództwo opozycyjne małżonka dłużnika na podstawie art. 840 § 1 pkt 3 i 840¹ KPC*, „Currenda” 2016, nr 4.

¹⁵ H. Mądrzak, *Przymusowe zaspokojenie wierzyciela z tytułu długu jednego z małżonków*, Warszawa 1977, s. 110.

¹⁶ T. Żyżnowski, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Tom IV, Warszawa 2011, s. 346.

4. Powołanie się na małżeńską umowę majątkową na podstawie art. 840¹ KPC

Małżonkowie mogą przez umowę zawartą w formie aktu notarialnego wspólność ustawową rozszerzyć lub ograniczyć albo ustanowić rozdzielność majątkową lub rozdzielność majątkową z wyrównaniem dorobków (art. 47 § 1 k.r.o.). Na podstawie nowelizacji Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego dla ochrony wierzyciela wprowadzono art. 776¹ § 2 k.p.c., który stanowi, iż zawarcie umowy majątkowej przez małżonków nie stanowi przeszkody w prowadzeniu egzekucji z tych przedmiotów majątku wspólnego, które znajdowałyby się w majątku osobistym dłużnika, gdyby takiej umowy nie zawarto. Dodano także art. 787² k.p.c., który ograniczył możliwość podnoszenia przez małżonka dłużnika zarzutu zawarcia małżeńskiej umowy majątkowej. Zgodnie z tą regulacją zawarcie umowy majątkowej małżeńskiej nie stanowi przeszkody do nadania klauzuli wykonalności według przepisów art. 787 i 787¹ k.p.c. Wyłączono zatem dla Sądu obowiązek badania skuteczności zawarcia umowy majątkowej przez małżonków w postępowaniu klauzulowym względem wierzyciela¹⁷. Jednak wprowadzenie tych regulacji nie spowodowało zamknięcia dla małżonka dłużnika drogi obrony swoich praw, jeżeli umowa była skuteczna względem wierzyciela, o czym wprost mówi art. 840¹ k.p.c. Wprowadzenie tej regulacji wynika z prawa małżonka określonego w art. 40¹ k.p.c., zgodnie z którym małżonek może powoływać się wobec innych osób na umowę majątkową małżeńską, jeśli jej rodzaj oraz zawarcie były tym osobom wiadome. Małżonek lub dłużnik mają przy tym obowiązek wykazania, że informację o zawarciu umowy majątkowej wierzyciel posiadał przed powstaniem zobowiązania¹⁸. W przypadku nieudowodnienia tego faktu wierzyciel może zostać zaspokojony zarówno ze składników majątku, które stanowiłyby majątek osobisty dłużnika, gdyby umowy takiej nie zawarto, a przy spełnieniu przesłanek wynikających z art. 41 § 1 i 2 k.r.o. także ze składników majątku wspólnego małżonków.

W literaturze pojawiły się rozważania dotyczące kwestii, na czym polega odesłanie zawarte w treści przepisu 840¹ k.p.c. Wyrażono przy tym pogląd, że małżonek oraz dłużnik, powołujący się na zawarcie małżeńskiej umowy majątkowej, wnosić mogą *de facto* o zmniejszenie zakresu przedmiotowego egzekucji, tzn. ograniczenia jej do majątku, który nie został objęty umową majątkową rozszerzającą wspólność w sytuacji, gdy zostanie udowodnione, że jej zawarcie było wierzycielowi wiadome. W przypadku zawarcia skutecznej względem wierzyciela umowy polegającej na uszczupleniu wspólności majątkowej ograniczenie polegać będzie na braku możliwości skierowania egzekucji do

¹⁷ A. Adamczuk, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 1401.

¹⁸ Postanowienie SN z dnia 16 listopada 2012 r., III CZP 60/12, LEX nr 1254693.

tych składników majątku wspólnego, które zostały ze wspólności wyłączone poprzez zawarcie umowy w trybie art. 47 § 1 k.r.o. Zatem żądaniem pozwu może być jedynie ograniczenie zakresu egzekucji, a nie uchylenie w całości klauzuli wykonalności¹⁹. W doktrynie pojawiło się także stanowisko, na podstawie którego zarzuty wynikające z art. 840¹ k.p.c. w zw. z art. 840 § 1 i 2 k.p.c. mają charakter zbliżony do tych opisanych w powództwie ekscydencyjnym, na podstawie art. 841 k.p.c., w związku z tym odesłanie do tego środka obrony byłoby bardziej celowe²⁰. W literaturze wyrażono także pogląd, że istnienie art. 840¹ k.p.c. jest zbędne, ponieważ wystarczającą ochronę zapewnia powództwo opozycyjne.

Odnosząc się do tych rozważań, należy moim zdaniem przyznać rację ustawodawcy w kwestii potrzeby istnienia art. 840¹ k.p.c., który stanowi skonkretyzowany element obrony przed egzekucją względem wierzyciela, wobec zmian wprowadzonych do k.r.o. i w konsekwencji do k.p.c., na podstawie których uzyskał on przywilej w postaci możliwości prowadzenia egzekucji ze składników, które należałyby do majątku wspólnego (przy zawarciu umowy ograniczającej wspólność), lub do majątku osobistego dłużnika (umowa rozszerzająca wspólność), gdyby nie zawarto intercyzy.

5. Powództwo ekscydencyjne małżonka dłużnika jako osoby trzeciej oraz uprawnienie do umorzenia egzekucji na podstawie art. 825 pkt 3 k.p.c.

Powództwo ekscydencyjne uregulowane w art. 841 k.p.c. stanowi środek obrony przysługujący osobie trzeciej w sytuacji naruszenia jej praw w toku prowadzonej egzekucji²¹. Żądanie zgłoszone przez osobę trzecią powinno zmierzać do zwolnienia zajętego przedmiotu (rzeczy lub prawa) spod egzekucji²². Legitymację czynną do wniesienia powództwa ekscydencyjnego ma osoba trzecia, wobec czego bardzo istotnym jest ustalenie, kogo należy uznać za osobę trzecią. Jest nią każda osoba, której prawa zostały naruszone w toku prowadzonej egzekucji, bez względu na stosunek, jaki wiąże tę osobę z dłużnikiem²³. Zarówno w literaturze, jak i w orzecznictwie spornym jest, czy i kiedy małżonek dłużnika jest osobą trzecią wobec toczącego się postępowania i czy jest uprawniony do skorzystania z powództwa przewidzianego w art. 841 k.p.c., czy jednak powinien skorzystać z innych środków w celu ochrony swoich praw.

¹⁹ A. Pokora, *Odpowiedzialność majątkowa małżonków i przymusowe dochodzenie od nich roszczeń*, Warszawa 2014, s. 136.

²⁰ D. Zawistowski, [w:] J. Gołaczyński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 424.

²¹ E. Wengerek, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do części II KPC*, Warszawa 1998, s. 305.

²² M. Romańska, *op. cit.*

²³ Uchwała SN z dnia 14 lutego 1955 r., sygn. I CO 83/54

Bezspornym wydaje się pogląd, według którego małżonek nie może wnieść powództwa ekscydencyjnego w sytuacji, w której nadana jest wobec niego klauzula wykonalności na podstawie art. 787 k.p.c. lub gdy wymieniony w tytule wykonawczym odpowiada za zobowiązania solidarnie lub w części zarówno majątkiem wspólnym, jak i osobistym²⁴; przysługuje mu wówczas powództwo opozycyjne z art. 840 k.p.c.. Wątpliwość pojawia się w sytuacji, która dotyczy skierowania egzekucji do majątku odrębnego małżonka dłużnika, gdy nadano przeciwko niemu klauzulę wykonalności w trybie art. 787 k.p.c., z ograniczeniem jego odpowiedzialności do majątku objętego małżeńską wspólnością majątkową. Odpowiedź, czy małżonek dłużnika jest legitymowany do wytoczenia powództwa z art. 841 k.p.c., zależy od tego, czy w takim wypadku można uznać go za osobę trzecią. W doktrynie reprezentowane są dwa odmienne stanowiska w tej sprawie. E. Wengerek²⁵ i F. Zedler²⁶ uznają, iż małżonkowi dłużnika, przeciwko któremu Sąd nadał klauzulę wykonalności na podstawie art. 787 k.p.c., nie przysługuje legitymacja do wytoczenia powództwa z art. 841 k.p.c.. W ich opinii, z chwilą objęcia małżonka dłużnika klauzulą wykonalności, jest on wobec prowadzonego postępowania stroną a nie osobą trzecią. Przyjęcie takiego stanowiska wiąże się z uznaniem, że o tym, kto jest stroną postępowania egzekucyjnego, decyduje treść tytułu wykonawczego. W przypadku zatem wszczęcia egzekucji do składnika majątku nie objętego tytułem wykonawczym, wchodzącego w skład majątku odrębnego małżonka, nie powinno budzić wątpliwości, iż środkiem obrony tego podmiotu pozostaje wniesienie do organu egzekucyjnego wniosku o umorzenie postępowania egzekucyjnego co do składników wchodzących do majątku odrębnego na podstawie art. 825 pkt 3 k.p.c., z powodu prowadzenia egzekucji w sprzeczności z treścią tytułu wykonawczego oraz powołanie się na art. 837 k.p.c. w celu ograniczenia odpowiedzialności do mienia objętego wspólnością, zawarte w postanowieniu co do nadania klauzuli wykonalności w trybie art. 787 k.p.c. W razie odmowy umorzenia egzekucji zgodnie z wnioskiem małżonka dłużnika przysługuje mu skarga na czynności komornika. W literaturze znajdujemy również opinię, na podstawie której małżonek w opisanej sytuacji posiada legitymację do wniesienia powództwa w trybie art. 841 k.p.c.²⁷. Zwolennicy tego stanowiska powołują się na sens przepisu art. 840 § 1 pkt 3 k.p.c., uzasadniając je tym, iż powództwo ekscydencyjne stanowi najdogodniejszy środek obrony małżonka dłużnika ze względu na to, iż w odróżnieniu od skargi na czynności komornika, jego

²⁴ B. Dobrzański, M. Lisiewski, Z. Resich, W. Siedlecki, [w:] Z. Resich, W. Siedlecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1969, s. 1158.

²⁵ E. Wengerek, *op. cit.*, s. 298.

²⁶ F. Zedler, *Powództwo małżonka dłużnika o zwolnienie od egzekucji*, „Państwo i Prawo” 1968, nr 12, s. 1013 i n.

²⁷ S. Breyer, S. Gross, [w:] M. Grudziński, J. Ignatowicz (red.), *Kodeks rodzinny. Komentarz*, Warszawa 1959, s. 174 i n.

wniesienie nie jest ograniczone krótkim terminem, bowiem służy tak długo, jak długo przedmiot jest zajęty, co działa z korzyścią dla małżonka.

W innej od omówionej powyżej sytuacji znajdzie się małżonek dłużnika w razie skierowania egzekucji do majątku wspólnego na podstawie tytułu wykonawczego, który skierowany jest wyłącznie przeciwko dłużnikowi i nie został zaopatrzony w klauzulę wykonalności przeciwko jego małżonkowi na podstawie art. 787 k.p.c. Zakres środków prawnych służących małżonkowi dłużnika wyznacza teza wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 września 1978 r. (IV CR 258/78)²⁸. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu, w przypadku zajęcia składnika majątku dłużnika wchodzącego w skład majątkowej wspólności ustawowej, małżonkowi przysługuje wniosek w trybie art. 825 pkt 3, zaś nie przysługuje powództwo z art. 841 k.p.c. Przyjęcie innego rozwiązania skutkowałoby tym, że orzeczenie uwzględniające takie powództwo zawierałoby wewnętrzne sprzeczności. Zwalniałoby bowiem od egzekucji przedmiot, który z przyczyn procesowych nie mógł być zajęty, a w wyniku bezprawnego zajęcia nie doszło do zmiany istniejącego stanu prawnego. Natomiast gdy zajęcie przedmiotów należących do majątku wspólnego zostało dokonane zgodnie z przepisami postępowania egzekucyjnego, tzn. gdy nie nadano klauzuli wykonalności przeciwko małżonkowi dłużnika, ale przedmioty te znajdowały się we władaniu dłużnika lub współwładaniu dłużnika i jego małżonka, nie zachodzą podstawy do umorzenia postępowania na podstawie art. 825 pkt 3 k.p.c. ani do złożenia skargi na czynności komornika. Małżonek dłużnika może w takiej sytuacji wytoczyć powództwo z art. 841 k.p.c., gdyż zachodzą wymagane przesłanki, ponieważ jako podmiot nie objęty klauzulą wykonalności jest osobą trzecią w stosunku do toczącego się postępowania. Dokonując oceny prawidłowości zajęcia przedmiotów wchodzących w skład majątku wspólnego, należy mieć na uwadze słuszny, moim zdaniem, ze względu na konieczność usprawienia egzekucji, pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 30 czerwca 1987 r. (III CZP 41/8)²⁹, iż zajęciu ruchomości będących we władaniu (współwładaniu) dłużnika (art. 845 § 2 k.p.c.), wchodzących w skład majątku wspólnego dłużnika i jego małżonka, nie stoi na przeszkodzie okoliczność, że tytułowi egzekucyjnemu wydanemu przeciwko dłużnikowi nie została nadana klauzula wykonalności także przeciwko jego małżonkowi (art. 787 § 1 k.p.c.).

Najmniej wątpliwości budzi trzecia z sytuacji, w jakiej może znaleźć się małżonek dłużnika. Omawiany przypadek dotyczy egzekucji skierowanej do jego majątku odrębnego na podstawie tytułu wykonawczego wydanego przeciwko dłużnikowi i nie zaopatrzony w klauzulę wykonalności w trybie art. 787 k.p.c. W doktrynie³⁰ przyjmuje się,

²⁸ OSP 1978, poz. 110.

²⁹ OSP 1988, poz. 166.

³⁰ J. Rodziewicz, [w:] S. Dalka, J. Rodziewicz (red.), *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Gdańsk 1994, s. 184; E. Wengerek, *op. cit.*, s. 297.

że w takiej sytuacji dochodzi do skierowania egzekucji przeciwko osobie, która zgodnie z treścią tytułu wykonawczego nie jest dłużnikiem. Oznacza to, iż nastąpiło w toku egzekucji naruszenie przepisów proceduralnych a zatem zajęcie przedmiotów należących do majątku odrębnego małżonka dokonano w warunkach niedopuszczalnych. W przypadku, gdy według treści tytułu wykonawczego małżonek dłużnika nie jest dłużnikiem egzekwowanym, a egzekucja została skierowana do przedmiotów wchodzących w skład jego majątku odrębnego i znajdujących się we władaniu dłużnika, w razie nieuwzględnienia żądania małżonka dłużnika dotyczącego wyłączenia tych przedmiotów od egzekucji, należy przyznać mu jako osobie trzeciej legitymację do wytoczenia powództwa ekscydencyjnego³¹. W wypadku, gdy ruchomości wchodzące w skład majątku odrębnego małżonka dłużnika znajdowały się we władaniu dłużnika, a wierzyciel skierował do nich egzekucję, realizowaną przez komornika zgodnie z art. 845 § 2 k.p.c., zajęcie należy uznać za dopuszczalne i przyznać małżonkowi prawo żądania wyłączenia tych przedmiotów spod egzekucji na podstawie art. 825 pkt 3 k.p.c., a w razie nieuwzględnienia jego żądania przyznać mu prawo wytoczenia powództwa ekscydencyjnego, gdyż nie będąc objęty klauzulą wykonalności, pozostaje osobą trzecią w stosunku do postępowania egzekucyjnego toczącego się przeciwko jego współmałżonkowi.

6. Obrona małżonka dłużnika w postępowaniu klauzulowym

Tytułem wykonawczym, stanowiącym podstawę egzekucji, jest tytuł egzekucyjny zaopatrzony w klauzulę wykonalności. W związku z tym koniecznym jest przeprowadzenie postępowania klauzulowego w celu zaopatrzenia tytułu egzekucyjnego w przedmiot wykonalności. Należy się przy tym opowiedzieć za poglądem, że postępowanie klauzulowe zaliczyć należy do jednego z elementów postępowania egzekucyjnego. Potwierdza to z pewnością niżej omówiona kwestia ograniczenia kognicji Sądu w postępowaniu o nadanie klauzuli wykonalności do kwestii formalnych, co wskazuje na chęć objęcia Sądu w tym procesie przez ustawodawcę normą art. 804 k.p.c., której adresatem jest organ egzekucyjny.

Jak już wspomniano w rozdziale dotyczącym rozważań na temat uprawnień dłużnika i jego małżonka, do złożenia powództwa w sytuacji określonej w art. 840¹ k.p.c. nowelizacja k.p.c. z 2004 r. zdecydowanie ograniczyła możliwość weryfikacji Sądu w postępowaniu klauzulowym. Dotyczy to istniejącego niegdyś obowiązku wysłuchania małżonka dłużnika przed nadaniem przeciwko niemu klauzuli wykonalności. Obecnie postępowanie dowodowe w postępowaniu klauzulowym zostało ograniczone zarówno

³¹ J. Rodziewicz, [w:] S. Dalka, J. Rodziewicz, *op. cit.*, s. 184; E. Giezek, I. Głowczewska, E. Jokiel, [w:] Z. Szczurek (red.), *op. cit.*, s. 237.

w aspekcie podmiotowym, jak i przedmiotowym. Środki dowodowe, zmierzające do przeforsowania tezy, że czynność prawa powstała za zgodą małżonka (787 k.p.c.), lub powstała w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa (787¹ k.p.c.), zobowiązany jest przedstawić wierzyciel. Ponadto ograniczono środki dowodowe do dokumentów urzędowych lub prywatnych. Konkluzja tych rozważań jest więc taka, że w obecnym stanie prawnym środki merytorycznej obrony małżonka dłużnika z postępowania klauzulowego przesunięto na właściwe postępowanie egzekucyjne, na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 17 maja 2007 r.³² Zatem w toku postępowania klauzulowego małżonek dłużnika może bronić się poprzez wniesienie zażalenia na postanowienie Sądu co do nadania klauzuli wykonalności przeciwko małżonkowi dłużnika, może ponosić zarzuty wyłącznie o charakterze formalnym, w drodze dostosowanego do tego zażalenia³³ (na mocy art. 795 k.p.c.). W związku z powyższym nie jest obecnie dopuszczalne podnoszenie zarzutów materialnoprawnych, opartych na uregulowaniach Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, jak również powołanie się na istnienie umowy majątkowej małżeńskiej, ograniczającej lub rozszerzającej wspólność majątkową, ze względu na istnienie przepisu art. 787¹ k.p.c.

7. Obrona małżonka w przypadku zajęcia przez komornika określonych składników majątku

Małżonek dłużnika, jak już wcześniej wspomniano, jest często osobą najbardziej narażoną na groźbę ponoszenia wraz z dłużnikiem konsekwencji toczącego się postępowania egzekucyjnego. W celu uchronienia się przed negatywnymi skutkami skierowania egzekucji do składników majątku stanowiących jego majątek odrębny, w przypadku gdy na podstawie klauzuli wykonalności nie jest on stroną niniejszego postępowania, ustawodawca przewidział środki zaskarżenia o charakterze formalnoprawnym. Jednocześnie, zgodnie z zasadą braku konkurencyjności, środki dopasowane zostały do zastosowanego przez wierzyciela sposobu egzekucji na podstawie art. 797 § 1 k.p.c. W obecnym brzmieniu tego przepisu nie ma wymogu wskazania sposobów egzekucji przez wierzyciela, w przypadku braku ich wskazania domniemywa się, że wierzyciel kieruje egzekucję do wszystkich składników majątku dłużnika, z wyjątkiem nieruchomości (art. 797 § – 3 k.p.c.).

W ramach egzekucji świadczeń pieniężnych wyróżnia się w pierwszym etapie czynność egzekucyjną polegającą na zajęciu. Na podstawie art. 845 § 2 k.p.c. zająć można ruchomości dłużnika będące bądź w jego władaniu, bądź we władaniu samego wie-

³² III CZP 44/07, „Biuletyn Sądu Najwyższego” 2007, Nr 11, poz. 13.

³³ Wyrok SN z dnia 13 kwietnia 2007 r., III CSK 416/06; uchwała SN z dnia 17 kwietnia 1985 r., III CZP 14/85, OSNCP Nr 12/1985, poz. 1992.

rzyciela, który do nich skierował egzekucję. Ruchomości dłużnika będące we władaniu osoby trzeciej można zająć tylko wówczas, gdy osoba ta zgadza się na ich zajęcie, lub przyznaje, że stanowią one własność dłużnika oraz w wypadkach wskazanych w Ustawie. Sąd Najwyższy zajął stanowisko, w którym uznał za pozbawione wadliwości zajęcie ruchomości dłużnika znajdujących się w jego współwładaniu wraz z małżonkiem, na którego nie została nadana klauzula wykonalności³⁴. W przypadku dokonania przez organ egzekucyjny czynności z naruszeniem normy proceduralnej, małżonkowi dłużnika, jako osobie znajdującej się w kręgu adresatów art. 767 k.p.c. przysługuje środek zaskarżenia w postaci skargi na czynności komornika. Ponadto może ona złożyć do komornika wniosek o umorzenie egzekucji z tego składnika majątku na podstawie art. 825 pkt 3 k.p.c., a przypadku oddalenia wniosku – skargę na postanowienie komornika na oddalenie wniosku o umorzenie egzekucji.

W przypadku braku formalnoprawnych podstaw do podważenia czynności, małżonkowi dłużnika, który nie jest objęty w tym postępowaniu klauzulą wykonalności, przysługuje powództwo interwencyjne z art. 841 k.p.c. Małżonkowi, przeciwko któremu nadano klauzulę wykonalności w trybie art. 787 k.p.c. lub 787¹ k.p.c., przysługuje prawo do złożenia powództwa opozycyjnego w trybie art. 840 k.p.c.

Jeżeli wierzyciel skierował egzekucję do nieruchomości, wchodzącej w skład majątku wspólnego małżonków, małżonkowi dłużnika przysługuje sprzeciw określony w art. 923¹ § 2 k.p.c. O sprzeciwie małżonka komornik niezwłocznie zawiadamia wierzyciela, który w terminie tygodniowym powinien wystąpić o nadanie sprzeciwu małżonkowi klauzuli wykonalności pod rygorem umorzenia egzekucji z nieruchomości. W praktyce zastosowanie tego środka obrony przez małżonka powoduje po stronie organu egzekucyjnego obowiązek poinformowania wierzyciela o złożonym sprzeciwie i wezwanie do przedstawienia odpisu pozwu pod rygorem umorzenia egzekucji z nieruchomości na podstawie art. 923¹ § 2 k.p.c. W przypadku nieprzedstawienia odpisu pozwu opatrzonego prezentatą Sądu, organ egzekucyjny umorzy egzekucję z nieruchomości. Jeżeli wierzyciel zastosuje się do wezwania i uzyska klauzulę wykonalności na małżonka, ma otwartą drogę do złożenia wniosku o opis i oszacowanie nieruchomości. W przypadku przegrania procesu klauzulowego – komornik umorzy egzekucję z nieruchomości z urzędu po 6 miesiącach od dokonania ostatniej czynności egzekucyjnej (art. 824 § 1¹ k.p.c.).

W przypadku zajęcia rachunku bankowego stanowiącego współwłasność małżonków, zastosowanie znajduje regulacja zawarta w art. 891 2 § 1 k.p.c. Na podstawie tytułu wykonawczego wystawionego przeciwko dłużnikowi pozostającemu w związku małżeńskim można prowadzić egzekucję z rachunku wspólnego dłużnika i jego małżonka. Przepis § 1 nie wyłącza możliwości obrony małżonka dłużnika w drodze powództwa

³⁴ III CZP 198/95, „Biuletyn Sądu Najwyższego” 1996, nr 1, poz. 13

o zwolnienie od egzekucji, jeżeli na rachunku wspólnym małżonków zgromadzono środki, które wchodzą w skład majątku osobistego dłużnika, albo też środki, które pochodzą z pobranego przez dłużnika wynagrodzenia za pracę, dochodów uzyskanych przez dłużnika z innej działalności zarobkowej, jak również korzyści z jego praw autorskich i praw pokrewnych, praw własności przemysłowej oraz innych praw twórcy. Oznacza to, że warunkiem złożenia powództwa ekscydencyjnego przez małżonka dłużnika jest *primo* – brak nadania klauzuli wykonalności przeciwko małżonkowi w tym postępowaniu, w którym doszło do zajęcia rachunku wspólnego oraz *secundo* – środki zgromadzone na rachunku nie mogą pochodzić z wymienionych w przepisie źródeł.

8. Inne środki formalnej obrony małżonka dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym

W kwestii omówienia środków obrony formalnej wymienić należy inne środki ochrony, które przysługują małżonkowi dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym. Można je podzielić na takie, które przysługują w postępowaniu dłużnikowi egzekwowanemu – będzie mógł z nich skorzystać małżonek dłużnika w przypadku nadania przeciwko niemu klauzuli wykonalności w trybie art. 787 k.p.c. i art. 787¹ k.p.c. Należy do nich zaliczyć:

1. Żądanie zawieszenia egzekucji z części majątku dłużnika na zasadach określonych w art. 799 § 2 k.p.c.;
2. Zarzuty do planu podziału sumy uzyskanej z egzekucji – art. 1027 § 2 k.p.c.;
3. Skarga na udzielenie przybiccia przy licytacji z ruchomości na podstawie art. 870 § 2 k.p.c.;
4. Zażalenie na postanowienie Sądu co do przybiccia – przy egzekucji z nieruchomości na podstawie art. 997 k.p.c.

Do drugiej grupy zarzutów należą takie, z których małżonek dłużnika może skorzystać pomimo niewystępowania jako strona postępowania egzekucyjnego. Zaliczyć do nich można w szczególności środek prawny adresowany obok dłużnika do jego małżonka, który nie musi być zarazem dłużnikiem z ograniczeniem odpowiedzialności do majątku wspólnego, wskazany w art. 822 zd. 2 k.p.c.: komornik wstrzyma się również z dokonaniem czynności, jeżeli przed jej rozpoczęciem dłużnik albo jego małżonek podniesie zarzut wynikający z umowy małżeńskiej przeciwko dokonaniu czynności i okaże umowę majątkową małżeńską oraz przedłoży niebudzący wątpliwości dowód na piśmie, że zawarcie umowy majątkowej małżeńskiej oraz jej rodzaj były wierzycielowi wiadome. Wstrzymując się z dokonaniem czynności, komornik stosownie do okoliczności podejmie działania, które umożliwiają dokonanie czynności w przyszłości. O wstrzymaniu czynności i jego przyczynach komornik niezwłocznie zawiadomi wierzyciela. Na pole-

cenie wierzyciela komornik niezwłocznie dokona czynności, która uległa wstrzymaniu. Przepis ten ma na celu uchronienie małżonka dłużnika przed skutkami egzekucji i daje dłużnikowi określone w art. 787 i art. 787¹ k.p.c. czas – do momentu ewentualnego złożenia wniosku przez wierzyciela o wznowienie czynności – do złożenia powództwa w trybie art. 840 k.p.c. w zw. z art. 840 ind. 1 k.p.c.. Takiej możliwości nie będzie miał małżonek nie ujawniony w klauzuli wykonalności – jego sposobem obrony przed egzekucją będzie powództwo interwencyjne z art. 841 k.p.c. Do omawianej grupy środków należy niewątpliwie zaliczyć skargę na czynności komornika, w trybie art. 767 k.p.c. Podstawę skargi na czynności komornika może stanowić tylko zarzut naruszenia prawa procesowego. Może nim być w zasadzie każde naruszenie prawa procesowego, które miało miejsce w postępowaniu przed komornikiem. Wyjątki od tej zasady są wyraźnie zaakcentowane w przepisach o postępowaniu egzekucyjnym, o czym była mowa we wstępnej części tego rozdziału.

Środki ochrony prawnej nie są poddane regule hierarchii w możliwości ich wykorzystywania. Wręcz przeciwnie – obowiązuje zasada niekonkurencyjności. Oznacza to, że do określonej sytuacji przypisany jest typowy, wynikający z przepisów środek prawny służący ochronie dla adresata normy go ustanawiającej. Reprezentatywnym środkiem ochrony prawnej w przypadku uchybień formalnych jest skarga na czynności komornika, a materialnoprawnych – powództwo przeciwegzekucyjne. Małżonek dłużnika – oprócz dłużnika i wierzyciela – jest najczęściej osobą legitymowaną do skorzystania z wyżej wymienionych środków.

Podjęta próba usystematyzowania problematyki środków ochrony dostępnych małżonkowi, biorąc pod uwagę mnogość teorii w komentarzach i orzecznictwie oraz zróżnicowane stanowiska doktryny, nakazuje wysnuć wniosek, że omawiana materia pozostaje niespójna i wymaga dalszego usystematyzowania przez ustawodawcę.